

UOT 636. 02.

ƏLÖVSƏT İBRAHİMOV

**BALBAS, MAZEX QOYUNLARI VƏ ONLARIN MƏLƏZLƏRİNİN
BƏZİ GÖSTƏRİCİLƏRİ**

Məqalədə balbas, mazex qoyunları və onların mələzlərinin bəzi göstəriciləri öyrənilmişdir. Tədqiqat zamanı Naxçıvan Muxtar Respublikasında yetişdirilən balbas, mazex və mələzlərinin müxtəlif yaş qruplarında gündəlik çəki artımı, toğluların əsas bədən ölçüləri və indeksləri öyrənilmişdir. Balbas cinsinin toğlularında (birinci qrup) uzunayaqlıq indeksinə görə ikinci və üçüncü qrupdakı heyvanlara nisbətən 6,6 və 13,7 % yüksək olmuşdur. Beləliklə, üçüncü qrupda olan heyvanların, yəni mələzlərin döş indeksi birinci və ikinci qruplardakı toğlularla müqayisədə 8,3 və 2,8% çox olmuşdur. Ümumiyyətlə, üçüncü qrup toğluların ətlilik istiqamətinə meyl etməsi, yəni balbas toğluları ilə müqayisədə daha yığcam və yuvarlaq olurlar. Bu heyvanlarda ətlilik qoyunlara xas olan kökəltmə keyfiyyətlərinə daha çox genetik meyl yaranmış olur.

Açar sözlər: Balbas, Mazex, mələz, toğlu, diri çəki, bədən ölçüləri, indeks.

Giriş. Naxçıvan Muxtar Respublikasında yetişdirilən balbas və mazex qoyun cinsləri eksteryerə bir-birinə çox oxşardır. Boyuna və iriliyinə görə balbaslar mazexdən yüksəkdə durur. Hər iki cinsin qoyunları iri qoyunlar sırasına daxildir. Məhsuldarlığına yəni təsərrüfat əlamətlərinə görə balbas üstünlüyü ilə mazexdən fərqlənir [1, s. 297-298; 3, s. 15-18].

Yaş artdıqca heyvanların diri çəkisində gedən dəyişikliklərin qanunauyğunluqlarını bilmək vacibdir. Heyvanları müxtəlif yaş dövrlərində müqayisə etmək üçün diri çəkini qiymətləndirmək lazımdır [2, s. 220-224].

Tədqiqatın obyekti və metodları. Tədqiqatlar 2018-2020-ci illərdə Şıxmahmud kəndində yerləşən Babayev Lazım Əzim oğlunun fermer təsərrüfatında aparılmışdır. Tədqiqat aparılarkən Balbas, Mazex və onların qarışıq hibridlərinin çəkisini və xətti böyüməsini araşdırdıq. Tədqiqat aparmaq üçün tərəfimizdən hər birində 15 baş olmaq şərti ilə üç qrup yaradıldı: I qrup balbas, II qrup mazex, III qrup balbas-mazex).

Bütün təcrübə qruplarında olan heyvanlar eyni yemləmə və saxlama şəraitində olmuşlar. Heyvanların böyüməsi və inkişafının öyrənilməsi hər bir heyvan üçün fərdi qaydada aparılmışdır.

Təcrübə qruplarında olan toğluların böyüməsi və inkişafı 4, 6, 9 və 12 aylıqda hər birinin bədən hissələrinin ölçülməsi və heyvanların fərdi çəkisi əsasında öyrənilmişdir. Heyvanların eksteryer xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün onların ölçüləri aparılmışdır. Bədənin ayrı-ayrı hissələrinin inkişaf dərəcəsinin daha dolğun xarakterizəsi üçün bu ölçmələr əsasında gövdə quruluşu indeksləri hesablanmışdır. Tədqiqatlar A.İ.Ovsyannikovun (1976) metodikalarına uyğun olaraq aparılmışdır [6, s. 135-140].

Alınan nəticələr Microsoft Excel kompüter proqramı istifadə edilərək biometrik şəkildə işlənmişdir.

Nəticələr və onların müzakirəsi. Doğuşdan 3 aylıq yaşadək quzular anaları ilə eyni sürüdə saxlanırdı. Süddən kəsildikdən sonra quzular yaş və cinsiyyət qruplarına uyğun olaraq ayrı-ayrı sürülərdə saxlanılırdı. Bağlı şəraitdə yem rasionu qarışıq otların otu, taxıl silosu və buğda kəpəyindən ibarət idi. İki həftəlik yaşdan etibarən quzular ana südü ilə yanaşı bağlı şəraitdə buğda kəpəyi və quru yonca otu, otlaq dövründə isə otlaq otu ilə yemləndirilmişdir.

Cədvəl 1-də müxtəlif yaş qruplarında toğluların çəki artımı dinamikası verilmişdir.

Cədvəl 1

Toğluların canlı çəki dinamikası, kq

Qruplar	Yaşı aylarla				
	Doğulduqda	4	6	9	12
Balbas	3,34±0,18	17,7±0,35	24,3±0,30	37,7±1,51	43,7±1,19
Mazex	3,5±0,23	18,4±0,43	25,3±0,39	43,2±1,03	47,1±1,38
Balbas×mazex	3,6±0,16	19,1±0,37	26,2±0,42	45,5±1,09	50,9±0,60

4 aylıq olduqda, birinci qrupun toğluları ikinci və üçüncü qrupların (hibrid) toğlularından 6-cı ayda diri çəkiddə 3,8 və 7,99% ($P > 0,95$, $P > 0,99$) aşağı idi.

Quzularda orta sutkalıq çəki artımı doğuşdan süddən kəsilənədək I qrupda 119,7 q, ikincidə – 124,6 q və üçüncüdə isə 129,0 q idi. Toğlularda diri çəkiddə ən intensiv artım 6 aydan 9 aya qədər olan dövrdə müşahidə olunur. Belə ki, bu göstərici birinci qrupda 123,6 q, ikincidə 198,7 ($P 0,95$), üçüncüdə isə 214,9 q ($P 0,99$) təşkil etmişdir. Bu, fizioloji və təsərrüfat yetişkənliyinin tamamlanması ilə əlaqədardır.

Cədvəl 2

12 aylıq heyvanların ölçüləri, sm

Göstəricilər	Grup (n = 15)		
	Balbas	Mazex	Balbas×mazex
Cidov hündürlüyü	67,6±1,42	66,4±0,85	65,1±0,93
Sağrı hündürlüyü	69,6±1,05	68,0±0,93	66,5±0,87
Döş qucumu	85,±1,78	90,8±1,60	93,5±1,57
Döşün eni	20,3±0,98	22,7±0,89	24,9±0,75
İncik qucumu	8,5±0,45	8,7±0,27	8,9±0,58
Gövdənin çəp uzunluğu	68,2±3,13	65,3±0,39	65,9±1,34
Döşün dərinliyi	27,2±0,89	29,2±0,82	30,9±0,65
Alının eni	10,9±0,89	10,1±0,51	10,3±0,81
Başın uzunluğu	20,4±1,09	16,3±0,75	15,7±0,47

Birinci qrup toğlularda cidov hündürlüyü və sağrı hündürlüyü ikinci və üçüncü qruplarla müqayisədə 3,7 və 1,9% az olması ilə müşahidə olunmuşdur.

İkinci və üçüncü qrup heyvanlarda döşün eni, döş dərinliyi birinci qrupla müqayisədə müvafiq olaraq 4,5-2,2% çox olmuşdur. Bu isə cinsin toğlularının ətlik istiqamətə meyilli olduğunun xarakterik əlaməti hesab edilə bilər.

Üçüncü qrup heyvanlarda döş qucumu və döş eni indeksi birinci və ikinci qrupdakı toğlularla müqayisədə 9,4 və 2,9%; 22,7 və 9,7% çox olması ilə fərqlənmişdir. İkinci və üçüncü qrup heyvanlarda bədən çəp uzunluğu birinci qrupa nisbətən azalır və fərq 3,4 və 0,9% təşkil edir. Bu əlamət heyvanın ətlik tipik xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən əlamətdir. Çünki heyvanın uzanması otlaq şəraiti üçün xarakterikdir. Üçüncü qrupda olan toğlular birinci və ikinci qrupdakı yaşıdlarını stasionar qoyun saxlama növü üçün xarakterik olan 8,8 və 3,8% üstələyiblər. 9 aydan 12 aya qədər olan dövrdə orta sutkalıq çəki artımı əvvəlki ilə müqayisədə bütün qruplarda nəzərəcarpacaq dərəcədə azalır. Bu dövrdə heyvanların çəki artımının azalması fizioloji formalaşma müddətini tamamlaması ilə əlaqədardır.

Məhsuldar və bioloji göstəriciləri öyrənərkən seleksiyaçıları həmişə heyvanların konstitusiyasının mütənasib inkişafına böyük diqqət yetirirlər. Çünki konstitusiya tipi və bədən ölçüləri ilə məhsuldarlığın istiqamətini, heyvanın sağlamlıq vəziyyətini və digər əlamətləri müəyyənləşdirmək olduqca müsbət nəticə verir.

Heyvanları ölçərkən seleksiyaçıları heyvanın bədəninin müəyyən hissələrinin inkişafının rəqəmsal ifadəsini almağa çalışırlar. Bu isə özlüyündə bir heyvanı digəri ilə və ya bir heyvan qrupunu digər qruplarla müqayisə etməyə imkan verir.

Buna görə də heyvanları xarici görünüşünə görə qiymətləndirmək üçün əsas gövdə hissələrinin ölçüləri aparılır. Heyvanlar üzərində aparılmış ölçmələr ayrı-ayrı nahiyyələrin xüsusiyyətlərini öyrənmək üçündür [4, s. 118-120].

Ölçmələri qiymətləndirmək üçün ən vacib olan heyvan bədəninin nisbətləri və ya xətti böyüməsi haqqında məlumatların statistik cəmi məlum olmalıdır.

Ölçmələrin müqayisə oluna bilməsi, bütün heyvanlar üçün eyni şəkildə götürülməsi ilə əldə edilir [5, s. 128-132].

Alınan ölçmələrə əsasən, heyvanların ümumi inkişafını daha obyektiv qiymətləndirməyə imkan verən əsas bədən indeksləri hesablandı. Buna görə də konstitusiya xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək üçün heyvanların ölçmələrini apardıq. Heyvanların bədən quruluşu indeksləri aşağıdakı 3 sayılı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 3

Bədən quruluşu indeksləri, %

Göstəricilər	Qrup (n = 15)		
	Balbas	Mazex	Balbas× mazex
Uzunayaqlılıq	59,7±0,85	56,0±1,53	52,5±0,44
Gövdə uzunluğu və ya format indeksi	100,8±3,73	98,39±1,59	101,2±1,35
Döş	74,6±3,14	78,6±4,84	80,8±2,32
Sağrı	102,8±1,85	102,4±0,41	102,0±0,87
Dolğunluq	127,3±7,36	138,4±3,28	142,1±4,28
Sümüklülük	12,5±0,48	13,1±0,33	13,6±0,77
Kütləlilik	126,8±3,29	136,6±1,38	143,6±2,81
Enlialınlılıq	84,6±5,91	62,3±1,66	65,4±4,62
İribaşlılıq	16,8±1,41	24,6±1,30	24,2±0,96

Üçüncü qrup heyvanlarda döş indeksi birinci və ikinci qruplarla müqayisədə 8,3 və 2,8% nisbətində çox olması ilə müşahidə olunmaqdadır.

Balbas cinsinin toğluları (birinci qrup) uzunayaqlılıq indeksinə görə ikinci və üçüncü qrupdakı heyvanlara nisbətən 6,6 və 13,7% yüksək olmuşdur. Bunun səbəbini, birinci qrupdakı toğluların otlaq şəraiti üçün daha çox uyğunlaşması ilə əlaqələndirmək olar.

Müqayisə olunan qruplarda toğlularda sağrı indeksində nəzərə cərpacaq artım müşahidə olunmamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev Q.Q., Əliyev M.İ. Qoyunçuluq. Bakı: Yazıçı, 2014, 452 s.
2. Ağabəyli A.A. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının yetişdirilməsi. Bakı: Maarif, 1975, 288 s.

3. Sadıqov M.H. Qoyunçuluq. Bakı: Maarif, 1965, 146 s.
4. Ерохин А.И. Овцеводство. Москва: МГУП, 2004, 480 с.
5. Мороз В.А. Овцеводство и козоводство. Ставрополь, 2002, 453 с.
6. Овсянников А.И. Основы опытного дела в животноводстве. Москва: Колос, 1976, 304 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ibrahimov@mail.ru

Alovsat Ibrahimov

SOME INDICATORS OF BALBAS AND MAZEH SHEEP BREEDS AND THEIR HYBRIDS

The paper presents some indicators of Balbas, Maze sheep and their hybrids. The studies have identified daily weight gain, the main size of the torso and their indices in the sheep of the Balbas breed, Maze and hybrids of different age groups, fed in the Nakhchivan Autonomous Republic. The Balbas (first group) long-legged index of second and third groups is 6,6 and 13,7% higher, respectively. Thus, in animals of the third group, that is, hybrids breast index by 8,3 and 2,8% higher than in animals of the first and second groups. In general, the bright third group, the meat line, that is, they are more compact and round than the bright breed Balbas. These animals have a great genetic predisposition to fattening, characteristic of meat sheep.

Keywords: *Balbas, Maze, hybrid, bright, live mass, body size, index.*

Аловсат Ибрагимов

НЕКОТОРЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ОВЕЦ ПОРОД БАЛБАС, МАЗЕХ И ИХ ГИБРИДОВ

В статье представлены некоторые показатели овец пород балбас, мазех и их гибридов. В ходе исследований определены суточный привес, основные размеры туловища и их индексы у овец пород балбас, мазех и гибридов разных возрастных групп, вскармливаемых в Нахчыванской Автономной Республике. У ярок породы балбас (первая группа) индекс длинноногости по сравнению с животными второй и третьей групп выше на 6,6 и 13,7% соответственно. Таким образом, у животных третьей группы, то есть у гибридов, грудной индекс на 8,3 и 2,8% выше, чем у животных первой и второй групп. В целом, ярки третьей группы мясной линии, то есть они более компактные и круглые, чем ярки породы балбас. Эти животные имеют большее генетическое предрасположение к откорму, характерному для мясных овец.

Ключевые слова: *балбас, мазех, гибрид, ярка, живая масса, размеры тела, индекс.*

(Biologiya üzrə elmlər doktoru İsmayıl Məmmədov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 19. 04. 2021

Son variant 26. 05. 2021